

РАНЖУВАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ – НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*Загірняк М.В., ректор КДУ ім. М. Остроградського, д.т.н., проф.,
Сергієнко С.А., проректор з НПП та НТ в освіті КДУ ім. М. Остроградського, к.т.н., доц.
Кременчуцький державний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук*

Вступ. У сучасному світі отримання якісної вищої освіти набуває все більшої ваги для життя людини і соціуму в цілому. Збільшення важливості вищої освіти та її масовості пов'язані зі збільшенням кількості вищих навчальних закладів, які пропонують свої освітні послуги. За таких умов виникає потреба в об'єктивній інформації стосовно рівня того чи іншого вищого навчального закладу. Сьогодні на рівні держави розглядається можливість створення національної системи моніторингу якості освіти та застосування рейтингових систем для оцінювання результативності діяльності навчальних закладів та системи освіти в цілому. Складовою системи моніторингу слід розглядати систему ранжування навчальних закладів, яка нині широко застосовується у практиці управління освітою в країнах світу та Європи зокрема [1–3].

Ранжування академічної якості університетів – це феномен глобального характеру, що дуже швидко розвивається. Особливої популярності у сфері вищої освіти набули різноманітні рейтинги і «таблиці ліг» університетів.

Безумовно університети від самого початку свого існування змагалися в авторитеті та якості підготовки студентів. Проте перший офіційний рейтинг університетів було опубліковано 1983 р. американським журналом U.S.News & World Report. Це стало початком численних спроб провести ранжування та оцінити університети і викладання окремих дисциплін у різних навчальних закладах. І якщо 2002 р. існувало близько 20 таблиць про ранги, то до теперішнього часу їх кількість, безумовно, зростає. Відтак, слід підкреслити, що важливою є світова тенденція вдосконалення методик ранжування, які використовуються сьогодні, що зумовлено все більшим інтересом до рейтингів та увагою до них академічних та політичних діячів, суспільства.

Мета роботи – аналітичний огляд існуючих систем ранжування вищих навчальних закладів України та визначення пріоритетних напрямів їх удосконалення з метою створення національної системи моніторингу якості освіти.

Матеріали і результати дослідження. Певний досвід у сфері розробки та використання рейтингових систем система вищої освіти України вже накопичила [4, 5]. Починаючи з 1992 р., Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство аграрної політики

здійснювали ранжування підпорядкованих їм вищих навчальних закладів. Також рейтинги вищих навчальних закладів застосовувалися радами ректорів для оцінювання результативності їх діяльності в межах регіону.

На сьогодні в Україні найбільш популярними можна вважати наступні рейтинги:

- «Софія Київська» (Український інститут соціальних досліджень і Кадрова академія України) – визначення найкращих ВНЗ з точки зору вступників і експертів [6];

- «Рейтинг ВУЗів» (журнал «Деньги») – оцінка випускників потенційними роботодавцями [7];

- «Рейтинг найкращих ВНЗ України» (журнал «Кореспондент») – визначення найкращих ВНЗ з точки зору роботодавців [8];

- «Топ 200 Україна» (кафедра ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика» / газета «Дзеркало тижня») – оцінка діяльності університету за академічними показниками [9,10];

- «Рейтинг ВНЗ України «КОМПАС» (компанія «Систем Кепітал Менеджмент» / Київський міжнародний інститут соціології) – визначення відповідності знань і навичок випускників вітчизняних ВНЗ запитам ринку праці [11];

- «Рейтинг університетів України» (Міністерство освіти і науки України) – моніторинг якості освіти та результативності діяльності навчальних закладів і системи освіти в цілому [12].

Розглянемо більш детально три останні.

Топ-200 Україна. Виконавцем проекту "Визначення рейтингів кращих 200 вищих навчальних закладів України" третій рік поспіль виступає кафедра ЮНЕСКО "Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика" на підставі меморандуму, укладеного між даною кафедрою і центром ЮНЕСКО-СЕПЕС. Результати рейтингу публікуються в газеті "Дзеркало тижня" [6, 7].

Для участі в зазначеному проекті були запрошені всі вищі навчальні заклади України III, IV рівнів акредитації. Анкета дослідження, що надсилалася до ВНЗ, містила питання, які характеризують науково-педагогічний потенціал ВНЗ, дані про його міжнародну діяльність і про якість підготовки студентів.

Діяльність ВНЗ визначається за допомогою інтегрованого індексу рейтингової оцінки, що складається із трьох комплексних критеріїв: індекс якості науково-педагогічного потенціалу, значення якого змінюється в діапазоні 0..50 %; індекс якості навчання, що змінюється в діапазоні 0..30 %; індекс міжнародного визнання, що змінюється в діапазоні 0..20 %.

Щорічно перелік використаних індикаторів і значення вагових коефіцієнтів трохи змінюються. Цього року вдосконалення методики відбувалося шляхом застосування додаткової експертної оцінки якості науково-педагогічного потенціалу, якості навчання і стану інформаційних сайтів університетів. До групи експертів було залучено

представників академічної спільноти, фахівців високого рівня в галузі науки та освіти, міжнародних експертів. Важливою складовою експертної оцінки була наявність сайту ВНЗ, повнота представленої на ньому інформації, складність навігації, а також такі кількісні показники, як відвідуваність сайту користувачами з України та інших країн.

При комплексному оцінюванні діяльності університетів якісні (експертні) та кількісні показники враховувалися в наступному співвідношенні:

- експертна оцінка якісних характеристик діяльності ВНЗ – 20 %;
- прямий вимір і нарахування індикаторів – 80 %.

Таблиця 1 – Критерії та індикатори за рейтингом ВНЗ «ТОП-200 Україна»

Критерії	Індикатори
Якість науково-педагогічного персоналу	Кількісні характеристики науково-педагогічного персоналу за науковими ступенями та вченими званнями, академіки та члени-кореспонденти, державні нагороди, охоронні документи
Якість освіти	Кількість студентів-переможців олімпіад і конкурсів різного рівня, масштаб ВНЗ
Міжнародне визнання	Кількість іноземних студентів, членство ВНЗ у п'яти визначених асоціаціях університетів

Таблиця 2 – Кращі ВНЗ за рейтингом ВНЗ «ТОП-200 Україна» 2008 року

ВНЗ	Місце	Загальний рейтинг
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»		
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	1	75,2
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	2	71,1
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»	3	42,5
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	4	34,2
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	5	31,2

Проте необхідно зазначити, що на даному етапі визначення рейтингів ВНЗ України «ТОП 200 Україна» застосовувалися тільки кількісні критерії та індикатори. З використанням якісних характеристик діяльності ВНЗ були пов'язані значні труднощі у зв'язку з відсутністю в Україні достатнього досвіду, професійного потенціалу й організаційних основ для незалежного й об'єктивного застосування методів експертного оцінювання такої масштабної системи, якою є вища освіта.

Рейтинг ВНЗ "Компас". Рейтинг українських вищих навчальних закладів за рівнем задоволеності освітою "Компас" [8] був ініційований і профінансований Компанією «Систем Кепітал Менеджмент» за підтримки Фонду Рината Ахметова "Розвиток України". Засновником Рейтингу "Компас" виступив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Партнерами проекту виступили Світовий банк та Інформаційний центр БЕСТ.

Проект націлений на розв'язання однієї з найгостріших проблем системи вищої освіти в Україні – проблеми відсутності інформації відносно об'єктивної оцінки ефективності

української системи освіти з позиції її безпосередніх користувачів (абітурієнтів, їх батьків, студентів, випускників), громадськості й потенційних інвесторів-роботодавців.

Для участі в опитуванні були відібрані ВНЗ III-IV рівнів акредитації, що не є філіями або підрозділами (наприклад, інститут університету) інших навчальних закладів і здійснюють підготовку фахівців і магістрів за п'ятьма напрямками спеціалізації (бізнес/економічні спеціальності, юриспруденція, інженерні/технічні спеціальності, інформаційні технології (ІТ), архітектура/будівництво). У цілому участь у рейтингу взяли 228 ВНЗ 2008 року й 234 – 2009 року.

Польовий етап дослідження "Рейтинг ВНЗ України «Компас»" проводився у лютому – квітні 2009 року із застосуванням методів особистого та телефонного інтерв'ю, опитування за допомогою електронної пошти та он-лайн-опитування.

Відповідно до мети рейтингування методологія передбачала дослідження таких цільових аудиторій:

- представники компаній-роботодавців;
- експерти;

- випускники ВНЗ, що беруть участь у рейтингу.

Всеукраїнське опитування представників компаній-роботодавців проводилося методом особистого інтерв'ю за місцем роботи респондента. У компаніях потенційними респондентами були керівники відділів кадрів та HR-відділів (менеджери з персоналу), а також керівники компаній. У перебігу польового етапу дослідження було опитано представників 953 компаній.

В опитуванні експертів брали участь представники провідних компаній, які до своєї діяльності постійно залучають фахівців певних напрямів спеціалізації, без яких діяльність цих компаній неможлива (наприклад, будівельна компанія не може функціонувати без фахівців з будівництва, архітекторів).

Опитування проводилося методом онлайн-опитування та частково методом опитування за допомогою електронної пошти й особистого інтерв'ю за місцем роботи респондента. Для проведення онлайн-опитування використовувався сайт SurveyMonkey.com. У компаніях потенційними респондентами були керівники відділів кадрів та HR-відділів (менеджери з персоналу), а також керівники компаній. Загалом у

Таблиця 3 – Критерії та індикатори за рейтингом ВНЗ «Компас»

Критерії	Індикатори
Сприйняття роботодавцями якості освіти в українських ВНЗ	Якість підготовки в цілому та за окремими спеціальностями: економічні, юридичні, інженерно-технічні, інформаційні технології, архітектура і будівництво
Задоволеність випускників отриманою освітою	Практична значущість та відповідність отриманих знань, допомога при працевлаштуванні, наявність роботи та її відповідність отриманій спеціальності, престиж ВНЗ

Таблиця 4 – Кращі ВНЗ за зведеним рейтингом «Компас» 2008 року

ВНЗ	Оцінка випускників	Оцінка роботодавців	Інтегрований рейтинговий індикатор	Загальний рейтинг
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	4	1	2,1	1
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого	1	3	2,2	1
Національний університет «Києво-Могилянська академія»	2	4	3,2	2
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»	6	2	3,5	2
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	6	5	5,4	3

Однак рейтинг українських ВНЗ за оцінками роботодавців складається без урахування необхідності репрезентативної вибірки, тому він не обов'язково відбиває думку роботодавців у цілому. Крім того, необхідно торкнутися питання про коректність самої такої оцінки. Сьогодні тільки 0,3 % усіх студентів навчаються за рахунок підприємств і організацій, практично відсутній зв'язок між вищою школою й виробництвом, відсутні чітко сформульовані вимоги й критерії до випускників. Тоді, якщо потенційні роботодавці не

перебігу польового етапу дослідження було опитано представників 331 компанії.

Опитування випускників ВНЗ 2003–2008 рр. проводилося методом особистого, телефонного та он-лайн опитування. Для проведення особистого опитування використовувалась мережа інтерв'юерів КМІС. Для проведення онлайн-опитування використовувався сайт SurveyMonkey.com. У результаті реалізації цього компонента дослідження було опитано 1129 випускників із 225 ВНЗ.

За значенням інтегрованих рейтингових індикаторів між ВНЗ були розподілені 20 місць, причому ВНЗ, що мають близькі значення інтегрованих рейтингових індикаторів, опинялися на одному місці. Дані місця і є підсумковим загальним рейтингом ВНЗ. Крім загального рейтингу ВНЗ, були сформовані окремі рейтинги за напрямом підготовки фахівців різних спеціальностей (бізнес/економічних, юридичних, інженерно-технічних, ІТ і архітектурно-будівельних), а також регіональні рейтинги (рейтинг ВНЗ Західного, Центрального, Південного та Східного регіонів).

беруть практично ніякої участі в підготовці фахівців, як можуть вони об'єктивно оцінювати діяльність вищих навчальних закладів.

Рейтинг МОНУ. Експериментальний рейтинг вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, був оприлюднений у лютому 2005 р.

Метою запропонованої рейтингової системи управління вищою освітою є оцінювання результативності діяльності вищого навчального закладу, його пріоритетів за певними індикаторами,

визначення його інтегрального рейтингу в системі або галузевій групі [9].

Рейтингова система забезпечить умови прозорості для зовнішнього оцінювання діяльності вищих навчальних закладів і дасть змогу:

- інформувати суспільство про стан функціонування вищої освіти і рівень досягнень вищих навчальних закладів, зокрема щодо якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;

- забезпечити органи управління освітою інформацією про стан та динаміку розвитку вищих навчальних закладів як за галузевими групами, так і в системі їх позиціонування на ринку освітніх послуг і ринку праці;

- інформувати науково-педагогічні та студентські колективи, адміністрації вищих навчальних закладів про ефективність та результативність їх роботи;

- корегувати базові стратегії розвитку вищої освіти, приймати адекватні управлінські рішення

щодо вдосконалення системи управління якістю вищої освіти;

- використовувати результати рейтингу при проведенні акредитації вищих навчальних закладів.

Для оцінювання ВНЗ використовуються показники семи категорій (тематичних напрямів): міжнародна інтеграція, національне визнання, доступ, масштаби, результативність вищої освіти, якість науково-педагогічного персоналу, підготовка наукових, науково-педагогічних і творчих кадрів, інтеграція науки, творчості й вищої освіти, ресурсне забезпечення.

Характеристика кожного тематичного напрямку визначається спектром рейтингових індикаторів, на підставі яких обчислюються коефіцієнти пріоритетності – відношення рейтингового індикатора університету до рейтингового індикатора системи.

Таблиця 5 – Критерії та індикатори за рейтингом українських ВНЗ МОНУ

Критерії	Індикатори
Міжнародна інтеграція	Міжнародні комунікації, міжнародна виставкова діяльність, досягнення студентів на міжнародному рівні
Національне визнання	Державне визнання досягнень науково-педагогічних працівників, результати наукової діяльності студентів на національному рівні, результати спортивної діяльності на національному рівні, виставкова та творча діяльність на національному рівні
Доступ, масштаби, результативність	Доступ до вищої освіти, масштаби та результативність підготовки
Якість науково-педагогічного персоналу	Кількісні та якісні характеристики науково-педагогічного персоналу за науковими ступенями та вченими званнями
Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів	Структура та обсяг підготовки, результативність підготовки
Інтеграція науки, творчості та вищої освіти	Фінансова підтримка науки та творчості, результативність інтеграції: кількість охоронних документів, наукових та методичних праць
Ресурсне забезпечення навчального процесу	Фінансові ресурси, інформаційні ресурси, соціальна підтримка

Результати рейтингу вищих навчальних закладів України III-VI рівнів акредитації всіх форм власності представлені за різними групами: класичні університети; технічні; технологічні, будівництва й транспорту; педагогічні, гуманітарні, фізичного виховання й спорту; культури, мистецтва, живопису, скульптури й дизайну; охорони здоров'я; аграрні; права, економіки, управління, підприємництва й торгівлі; приватні. Єдиного зведеного рейтингу для університетів усіх груп МОНУ не пропонує.

2007 року серед класичних університетів оцінки вищі за середні отримали Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Національний університет "Києво-Могилянська академія", Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова та Національний університет "Острозька академія"; серед технічних лідирують Національний

технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського "Харківський авіаційний інститут" тощо. 2008 року результати рейтингування не оприлюднювалися.

На даний момент робочою групою МОНУ підготовлена Постанова Кабінету Міністрів «Про запровадження системи рейтингового оцінювання діяльності ВНЗ III-IV рівнів акредитації».

Незважаючи на те, що запропонований рейтинг найбільш повно охоплює всі сторони діяльності ВНЗ і він має свої недоліки. Деякі показники мають двозначне тлумачення, інформація, яку надають навчальні заклади, не завжди може бути перевіреною, що, природно, призводить до виникнення свідомих або несвідомих помилок і похибок та, як наслідок, не зовсім достовірного розподілу місць між навчальними закладами.

Висновки. Звісно, жодний з існуючих рейтингів не є досконалим. Актуальним залишається питання обґрунтування та вдосконалення підходів та процесу аналізу результатів, ключових понять та методології вивчення цілей, відбору критеріїв тощо. Разом з тим, аналіз існуючих систем рейтингування дозволяє зробити наступні висновки.

Варто вилучити використання широко розповсюджених розпливчастих систем ранжування, що ґрунтуються на довільному відборі та визначенні значущості критеріїв, оскільки ранжування не повинне орієнтуватися на прагнення до конкуренції та просування, позиціонування «вищої освіти як споживчого продукту», протиставлення університетів один одному. Замість цього системи ранжування повинні стимулювати до співробітництва задля підвищення якості з використанням передового досвіду, захисту інтересів студентів, викладацького складу та керівництва ВНЗ, до просування самої ідеї університету, що ґрунтується на партнерстві та вільному обміні знаннями.

Це, безумовно, приведе до перегляду деяких особливостей сучасних систем ранжування і в кінцевому підсумку наблизить до реалізації ідеї «університету світового класу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Системы и методы ранжирования в высшем образовании / ЮНЕСКО. – Т. XXX. – 2005. – № 2.
2. Садлак Я. Университетские рейтинги и их влияние на качество высшего образования // Зеркало недели. – 2008. – № 16–17.
3. Рейтинговая оценка вузов: международный и украинский опыт // http://www.yourcompass.org/img/Compass%202009_InternationalExperience%20Ru.pdf
4. Рейтинги вищих навчальних закладів: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки. 22-23 лютого 2006 р., Київ.
5. Ніколаєнко С.М. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти // Вища школа. – 2007. – № 4.
6. Рейтинг вищих навчальних закладів України – 2007 «Софія Київська» // журнал «Персонал» №7/2007.
7. Рейтинг українських ВНЗ: «точка зору роботодавців» // Журнал «Деньги» від 20 березня 2008 р. // http://www.dengi.ua/magazine/dengi_2008_78.html
8. Рейтинг найкращих університетів України // «Корреспондент» №14 (303) від 12 квітня 2008 р.
9. Методика определения рейтингов университетов Украины «Топ-200 Украина» // Зеркало недели. – 2007. – № 11. // <http://www.zn.ua/3000/3300/56176/>
10. Университетские рейтинги по проекту ЮНЕСКО. «Топ-200 Украина» в 2008 году // Зеркало недели. – 2009. – № 19. // <http://www.zn.ua/3000/3300/66306/>
11. Рейтинг вузов «Компас» // <http://www.yourcompass.org/>
12. Ранжування університетів – крок до відкритості та прозорості вищої освіти // Вища школа. – 2007. – № 3.

